

Wat de inhoud van de prediking betreft levert een vergelijking met het materiaal dat uit de kringen van de Doleantie afkomstig is geen opmerkelijk verschil op. Bij Wisse is van een *confrontatie* met de vroomheid van de dolerenden geen sprake. Hij kwam zelfs aan een ontmoeting niet toe, gericht als hij was op eigen gemeente. Van Lings preken vallen inhoudelijk althans niet uit de toon in een vergelijking met de 'bijbellezingen' der dolerenden in 'de lokalen' te Amsterdam. De gehele serie preken, uitgegeven in drie jaargangen *Uit de diepte* draagt een bevindelijk en warm karakter. De polemische toon ontbreekt niet. Maar wat verwacht men van preken, gehouden buiten de kerkgebouwen onder zeer bijzondere omstandigheden? Elk leverde aan de martelaars-polemiek zijn eigen bijdrage. Maar van een fundamenteel verschil in bevindelijkheid was er geen sprake. Zodat de conclusie gewettigd lijkt, dat althans in 1886 en de onmiddellijk daarop volgende periode, de spiritualiteit als zodanig geen doorslaggevende rol heeft gespeeld.

Breekpunt: de kerk

Van de spiritualiteit uit gezien had het derhalve niet tot een breuk in het kerkelijk vlak behoeven te komen. De beweging liep eerder in omgekeerde richting. De breuk op het punt van het kerkelijk samenleven was van invloed op de spiritualiteit, die zich na 1892 ontwikkelde.

Daarmee is niet gezegd, dat de factoren, die wél in geding waren niet van betekenis waren voor de beleving van de vroomheid. Van Lingen schreef in *Petahja* tegen het einde van 1888 (mogelijk ook het begin van 1889) 'Een pijnlijk woord'. Hij bekende de reformatie van '86 te hebben voorgestaan met de krachten die hem verleend waren. Maar de beweging volgde een verkeerde koers. 'Nu zijn mijne bezwaren zóó vermenigvuldigd en zoo gerezen, dat ik openlijk mijn protest moet indienen'.³⁵ Hij laakte het aangaan van kerkelijke procedures met lichamen die men niet meer erkende. Men had de beroving van de kerkelijke goederen met blijdschap moeten accepteren. Men ging zich te buiten aan het stichten van overdadig prachtige kerkgebouwen, met torens zonder enig nut. De toga was hem een doorn in het oog, de verhuring van zitplaatsen, het gebruik van vervoer op zondag, het ontwerpen van kerkelijke bepalingen, die in uitgebreidheid de reglementenbundel verre overtroffen: het waren allemaal zaken die hem tegenstonden.

Wat vooral zijn bezwaar opriep was de gemakkelijkheid waarmee men zelfs

35. *Petahja*, 2° jrg., nr. 12, blz. 180.